

Recension

Dansk middelalderfilosofi ca. 1170–1536

Sten Ebbesen

Gyldendal, Köpenhamn, 2002. 255 s. ISBN 87-00-76294-6

Danmark har sedan länge en levande filosofihistorisk tradition, men lika fullt har det inte funnits någon översikt över danska filosofer och deras tänkande. Likt Sverige har intresset för danska filosofer, vid sidan av Kierkegaard förstås, varit skralt. Detta håller nu på att åtgärdas tack vare Sten Ebbesen och Carl Henrik Koch som tillsammans ger ut ett fembandsverk med titel *Den Danske Filosofis Historie*.

Det första bandet handlar om filosofin under medeltiden och de efterföljande banden behandlar i tur och ordning renässansen, 1700-talet och upplysningen, 1800-talets idealism, och 1800-talet och det tidiga 1900-talet. Än så länge har endast det första bandet utkommit. Det är skrivet av Sten Ebbesen själv och har titeln *Dansk middelalderfilosofi ca. 1170–1536*.

Ebbesen skriver i sitt förord att det som gör det möjligt för honom att skriva boken är det unika utgivningsprojekt som startade på 50-talet och som nu snart är avslutat. I serien *Corpus Philosophorum Danicorum Medii Aevi* (Samlade verk av danska filosofer under medeltiden) finns nu större delen av de skrifter som författades av danskar under medeltiden samlade.

Det var Heinrich Roos (1904–1977) som startade projektet, men det var hans elev, den sedermera internationellt kände forskaren Jan Pinborg (1937–1982) vid det på 50-talet nygrundade Institut for Graesk og Latinsk Middelalderfilologi, som satte ordentlig fart på utgivningen. När Pinborg sedan avled 1982 tog dennes elev, Sten Ebbesen, över ansvaret. Seriens absolut viktigaste bidrag till den internationella forskningen är att göra Boethius av Dacias samlade verk tillgängliga. Boethius produktion utgör förövrigt över halva serien.

Om Boethius handlar också mer än halva Ebbesens översikt, vilket

inte är så konstigt. Han är en av den medeltida filosofins allra främsta filosofer, men honom skall vi återkomma till nedan. Låt oss först titta lite närmare på några mindre inflytelserika och följaktligen mindre kända danska filosofer.

Precis som Sverige hade inte heller Danmark något eget universitet förrän Köpenhamns universitet grundades 1479 – två år efter Uppsala universitet, vilket innebar att alla danska medeltida filosofer var utbildade vid något utländskt universitet. Deras filosofiskt aktiva period var även den vid ett utländskt universitet. Under 1200- och 1300-talen läste de flesta vid universitetet i Paris. Senare på 1300-talet och under 1400-talet blev de nordeuropeiska universiteten alltmer intressanta.

Den förste danske filosofen som Ebbesen nämner är Anders Sunesen (ca 1160–1228). Han var utbildad i Paris och blev så småningom ärkebiskop i Lund. Han är en välkänd figur i dansk nationalmytologi. Enligt en sägen var det han som såg till att danskarna segrade i slaget vid Lyndanise utanför Tallinn 1219. Den danska hären var oslagbar så länge han höjde sin hand mot himlen och bad Gud om dansk seger. Filosofiskt är han dock mest känd för sin skrift *Hexaemeron* (Sexdagarsverket). Det är främst en teologisk skrift men den innehåller även en del filosofi. Ebbesen lyfter fram naturfilosofin, etiken och metafysiken i *Hexaemeron*. Sunesen framstår inte som någon särdeles originell tänkare men han var väl underättad om sin tids viktigaste idéer.

En mycket intressantare tänkare var Nicolaus Drukken de Dacia (Niels Drukken från Danmark). Han levde på 1300-talet och var verksam i Paris. Han var något så ovanligt i Paris på den tiden som en efterföljare till William Ockham. Han skrev framför allt två verk, som vi känner till, nämligen en *Quaestiones supra librum Priorum* (Frågor till Första analytiken) och en *Tractatus de suppositionibus* (Avhandling om supposition). Det sistnämnda verket är mycket kortfattat, men inte desto mindre intressant.

Niels Drukken var nominalist, vilket man naturligtvis förväntar sig av en efterföljare till Ockham, men detta framkommer inte så tydligt i hans kommentar till *Första Analytiken* som i hans avhandling om supposition. Teorin om supposition är en teori om termers referens och den var mycket viktig för 1300-talets nominalister. Det är nämligen genom den teorin som de visar att sanna satser inte behöver abstrakta entiteter som gör dem sanna. Den enkelhet deras metafysik visar upp måste de dock ta igen genom en rik semantik och där spelar suppositionsteorin en central roll.

I avhandlingen uttrycker han Ockhams tankar som klarast och försvarar idéer som många senare nominalister avfärdade. Enligt Ockham betecknar talade och skrivna termer inte något universaliala utan i stället

begrepp i våra medvetanden. Dessa är ontologiskt sett partikulära kvaliteter. Om man betänker följande utsaga, ”människa är ett species”, så är den alltså ekvivalent med utsagan ”begreppet ’människa’ är ett species”, vilken följaktligen också är ekvivalent med ”begreppet ’människa’ är ett species begrepp”. Vi säger alltså inget om de individuellt existerande människorna när vi tänker, uttalar eller skriver ”människa är ett species”.

En konsekvens av detta är att den traditionella uppdelningen av termers supposition i personlig, materiell och enkel supposition blir meningslös. Alla termer i det mentala språket, som är grunden för de talade, kommer att ha personlig supposition. Niels Drukken inser inte detta. Han följer slaviskt Ockham som inte heller insåg detta. Det är som om han inte var medveten om den främste filosofen i Paris på hans tid, Jean Buridan. Buridan reder ut detta mycket elegant i sitt magnifika logikverk *Summulae de dialectica*.

Den siste medeltida danske filosof som Ebbesen diskuterar mer utförligt är Tue från Viborg. Han dog 1472 och var mot slutet av sitt liv ärkebiskop i Lund. Tues filosofiska produktion härstammar från den tid han var lärare vid universitetet i Erfurt. Den främsta skriften är *Disputata Metaphysicae* (Disputationer på *Metafysiken*) men han skrev också ett mindre verk med titeln *Quaestio de pluralitate formarum* (Frågor om formernas mångfald). Tue är alltså framför allt intresserad av metafysik och hans stora verk är en regelrätt kommentar till Aristoteles *Metafysiken* medan det andra behandlar en specifik metafysisk frågeställning.

Låt oss i stället återgå till den vida mest betydelsefulla filosof som Ebbesen tar upp, nämligen Boethius av Dacia. Ebbesen nämner knappt problemet som gäller Boethius nationalitet. Under lång tid, egentligen ända fram till starten av serien *Corpus Philosophorum Danicorum Medii Aevi*, ansågs Boethius vara svensk. Etienné Gilson kallar honom Boethius av Sverige i sitt inflytelserika översiktsverk. Argumenten för att han skulle vara dansk är dock lika skrala som argumenten för att han är svensk, så det får väl lämnas som en öppen fråga exakt vilken nationalitet han hade. Vi vet nästan ingenting om Boethius liv. Frågan om nationalitet är knappast av någon större betydelse.

Boethius tillhörde en grupp radikala aristoteliker (averroister) vid universitetet i Paris under 1200-talets senare hälft. Det som gör dessa så betydelsefulla är att det berömda fördömandet av ett antal teser som biskopen av Paris Etienné Tempier utfärdade 1277 framför allt var riktad mot dem. Det är vidare denna tidpunkt i historien som Pierre Duhem har utnämnt till den tidpunkt då den aristoteliska naturfilosofin dör och den moderna vetenskapen föds. Tempier gjorde det omöjligt att vara regelrätt aristoteliker och tvingade på så sätt dåtidens filosofer att tänka i nya banor.

Boethius har en central plats i denna kontrovers och är följaktligen en av medeltidens allra inflytelserikaste filosofer.

Boethius är också ett viktigt namn inom logiken och den spekulativa grammatikens historia. Han är en av grundarna till den så kallade modismen. Deras grammatiska och semantiska teori är ytterst sofistikerad. Den tar som utgångspunkt begreppet *modus significandi* (sätt att beteckna), vilket sedan specificeras i detalj och delas upp i olika underavdelningar av Boethius och hans efterföljare för att förklara de olika grammatiska kategorierna som språk är uppdelade i. De försöker alltså på basis av ett fåtal grundbegrepp utveckla en systematisk syntax – den första i västerländsk lingvistik – vilket är en makalös bedrift.

Ebbesen listar hela 27 verk som tillskrivits Boethius. Endast några av dessa finns bevarade idag, men de som ännu finns kvar finns redan eller kommer att finnas i serien *Corpus Philosophorum Danicorum Medii Aevi*. Det är dock framför allt tre kortare verk som han är mest känd för, nämligen *De summo bono* (Om det högsta goda), *De aeternitate mundi* (Om världens evighet) och *De somniis* (Om drömmar). Av Boethius skrifter var det primärt ur dessa tre som Tempier tog sina teser.

I sitt verk *De summo bono* försöker han, som titeln säger, fastställa vad som är det högsta goda och vad det goda livet är i enlighet med människans förnuft. Alla människors handlingar bör riktas mot det högsta goda, det vill säga mot kunskap om det sanna och mot det rätta. Ett sådant liv leder till lycka eftersom vi gillar att göra det rätta och veta det sanna – det är vår natur, menar Boethius. De som lever mest rätt är de som eftersträvar intellektuell njutning. Dessa är filosoferna.

De aeternitate mundi är ett mycket omdebatterat verk och har ansetts vara en av källorna till teorin om den dubbla sanningen. Tanken är att det finns två sanningar – en naturlig och en övernaturlig, och eventuella motsättningar mellan filosofin och uppenbarelsen förklaras helt enkelt med att båda är sanna. Senare forskning har dock visat att Boethius inte var någon företrädare för teorin om den dubbla sanningen. Faktum är att det inte verkar finnas någon medeltida filosof som hävdade en sådan teori. Den är en ren konstruktion av senare uttolkare, vilket kanske inte är så konstigt, eftersom ingen filosof värd namnet skulle kunna förfäktat en sådan teori.

I *De somniis* ställer Boethius framför allt frågorna: Är en vetenskap om drömmar möjlig? Kan man få kunskap om framtida händelser genom sina drömmar? Han svarar jakande på båda dessa. Men den andra frågan ges ett rent vetenskapligt svar och han smugglar inte in något övernaturligt i sitt resonemang, utan ger en mycket utförlig sunda förnuftet analys av våra drömmar.

Det är överhuvudtaget en imponerande samling medeltida filosofer som Ebbesen har samlat ihop. Svensk filosofi kan inte visa upp något som ens kommer i närheten av denna intellektuella rikedom. Nu kan man ju undra hur danska dessa filosofer egentligen var. De var inte i Danmark när de skrev sina verk, de råkade bara vara födda i Danmark, och i många fall de lämnade landet tidigt för att aldrig återvända.

Det är dock på många sätt en fröjd att läsa Ebbesens översikt. Han skriver klart och elegant om än lite ålderdomligt emellanåt. Han skriver i sitt förord att han låtit sin dotter läsa igenom manuset för att ta bort de formuleringar som låter allt för gammalmodiga. Hon kunde allt ha gått lite hårdare fram!

Det är också en mycket vacker bok med flertalet bilder och illustrationer. Den är även vetenskapligt helt korrekt med en gedigen notapparat där de anförda texterna återfinns på originalspråk. Boken avslutas också med en omfattande litteraturlista och ett mycket användbart index. Dess främsta egenskap är egentligen inte det att den är en historisk översikt över dansk filosofi på medeltiden utan den fungerar i stället bäst som introduktion till medeltida filosofi. Den som orkar igenom den får i sig en rejäl dos medeltida filosofi filtrerad och förklarad av en mycket kompetent vägvisare.

HENRIK LAGERLUND

Hälsa och sjukdom – en begreppslig utredning

Bengt Brülde och Per-Anders Tengland

Studentlitteratur 2003. 324 s. ISBN 91-44-04208-6

I förordet till boken *Hälsa och sjukdom* av Bengt Brülde och Per-Anders Tengland får vi veta att innehållet i densamma fördjupats och expanderat så att "slutresultatet kan betraktas både som ett forskningsbidrag och som en lärobok" (9). Denna balansgång tycker författarna att de klarar av tack vare att de förlagt de komplicerade resonemangen till noterna (10), något jag anser bara stämmer för kapitlet "Klassifikation av sjukdom", vilket blivit rumphugget av manövern. (Övriga kapitel är tämligen enkla.) På baksidan står det dessutom att boken är "tänkt som ett inlägg i den fortgående debatten om hälsa och sjukdom". Boken tycks med andra ord vara skriven med tre olika syften och för tre olika läsargrupper. Redan två är för mycket.

I bokens inledning dominerar läroboksstilen: ett opersonligt och "objektivt" von oben-perspektiv. Lite fler nominaliseringar och jag skulle ha trott att det var en statlig utredning. I själva analyserna – begrepps-